

**Литовченко И. В.
Ермоленко О. А.**

Харьковский национальный экономический университет
имени Семена Кузнеця

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Резюме

Обозначен ряд проблем, тормозящих развитие научной деятельности, и предложен ряд мероприятий, которые помогут исправить ситуацию. Очерчены перспективы развития научной деятельности в Украине при применении намеченных мероприятий. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка действенного механизма внедрения разработанных мероприятий на различных уровнях управления, что обеспечит эффективность внедренных мероприятий и ускорит развитие многих отраслей экономики страны.

Ключевые слова: научная деятельность, образование, кадровый потенциал, инновации.

**Yermolenko O. O.
Lytovchenko I. V.**

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ANALYSIS IN MODERN STAGE AND PERSPECTIVES OF SCIENTIFIC ACTIVITY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Summary

The purpose of this research is to analyze the current condition of scientific activity in Ukraine, identification problems and definition of possibilities of its development in the future. The study had identified a number of problems that impede the development of research activities and a range of measures to help improve the situation were proposed, that will help to correct the situation. Prospects for further research in this area are to develop an effective mechanism for the implementation of measures designed at different levels of management that will ensure the effectiveness of implemented measures and speed up the development of many sectors of the economy.

Keywords: scientific activity, education, human resources, innovation.

УДК 331.522

Помінчук С. Г.

Інститут підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Досліджено теоретичні засади професійної орієнтації учнівської молоді. Проаналізовано механізми здійснення професійної орієнтації на сучасному етапі в напрямку забезпечення перспективного ринку праці кваліфікованими кадрами. Досліджено структурну складову професійної орієнтації, зокрема її види. Виявлено причини виникнення дисбалансу попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці. Здійснено аналіз принципів керування учнівської молоді в процесі вибору професійної діяльності. Обґрунтовано необхідність оновлення інструментарію професійної орієнтації учнівської молоді з урахуванням вимог сучасного ринку праці.

Ключові слова: професійна орієнтація, теорії, методи, структурна складова професійної орієнтації, учнівська молодь, підготовка кваліфікованих кадрів, ринок праці.

Постановка проблеми. Питання про необхідність розбудови національної системи професійної орієнтації населення в Україні стає актуальним із перших років проголошення незалежності. До цього спонукали обставини, що склалися у сфері зайнятості на початку 90-х років. Перехід до ринкових відносин, зміна галузевої структури господарського комплексу, ліквідація збиткових виробництв та підприємств призвели до появи надлишкової робочої сили та формування національного ринку праці. Основними принципами політики на ринку праці в усьому світі є її орієнтація на досягнення стратегічної мети розвитку трудової сфери. Відповідно до Конвенції № 122

МОП, ця мета полягає у забезпеченні повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості. Ураховуючи позитивний досвід країн світової спільноти щодо використання професійної орієнтації як ефективного засобу протистояння безробіттю та рекомендації Міжнародної організації праці, Міністерство праці України приймає рішення про створення державної системи професійної орієнтації як складової загального механізму впровадження активної політики зайнятості [1, с. 14].

Проведенню профорієнтаційної роботи і раціонального розподілу трудових ресурсів, теоретичному обґрунтуванню засобів здійснення професійної орієнтації присвячено великий пласт

наукової літератури. Фундаментальною основою для здійснення ефективної професійної орієнтації, яка сприятиме забезпеченню ринку праці кваліфікованими кадрами, повинне стати прогнозування потреб ринку праці. Науковці доводять, що необхідність застосування державного планування в нашій країні обумовлена неспроможністю ринкового механізму впливати на структурні зміни економіки через планування та прогнозування, що сприяє динамічному розвитку ринкової економіки [2, с. 13].

У ситуації відсутності прогнозованих даних про потреби економіки професійна орієнтація набуває вирішального значення для підготовки трудових ресурсів, причому слід взяти до уваги те, що частина молоді, яка обирає професійний шлях, не знає чітко, чим у майбутньому планує займатись. Дослідження мотивів, що спонукають до праці, показують, що в сучасному світі основною мотивацією до праці є мотивація досягнення. Із цього приводу Ю. Маршавін зазначає, що учнівська молодь, підлітки мають стати об'єктом мотиваційних і профорієнтаційних заходів, які допоможуть їй у свідомому виборі такого виду життєдіяльності, який буде, з одного боку, потрібний суспільству, з іншого – забезпечить найповнішу реалізацію творчого потенціалу особистості, відповідатиме її нахилам і здібностям, забезпечить перспективи на ринку праці [3, с. 392].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми профорієнтації в сучасних умовах концентруються за такими певними напрямками: методологія профорієнтації (Є. Климов), розробка системного підходу (В. Сахаров), умови здійснення системи профорієнтації як дидактичної структури забезпечення самооцінного інструментарію школярів (Б. Федоришина), теорія мотивації професійного вибору (Є. Павлютенков), культурологічні аспекти в процесі підготовки учнів до свідомого вибору професії (Г. Шевченко) та ін.

Значення професійної орієнтації для науково-методичного забезпечення діагностики відтворення трудових ресурсів на фазі їхнього формування досліджено в наукових працях Е. Бойченко. С. Дмитрук вивчав вплив кризових явищ на процеси формування та збереження людського капіталу; вплив демографічної ситуація як індикатора функціонування професійного ринку праці досліджено О. Добренко; М. Лукашевич досліджував психологію праці і в цьому ж контексті – професійну орієнтацію; аналіз професійних планів випускників шкіл був здійснений С.А. Щудло. У педагогічному форматі професійну орієнтацію досліджували І.Д. Бех, М.І. Бех, Н.А. Побірченко, О.П. Сергєєв, Н.А. Сургунд, Б.О. Федоришин та ін. А.В. Мацегора та Л.М. Степченко розглядали профорієнтацію як напрям діяльності соціального педагога. Роль служби зайнятості в професійній орієнтації учнівської молоді досліджували Л. Авдєєв, Ю. Маршавін, Н. Ортікова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз практики показує, що зміст, форми, методи й засоби профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю не забезпечують досягнення її основної мети сьогодення – формування конкурентоспроможної особистості, яка готова до свідомого соціально-професійного самовизначення. У даній статті автором досліджено професійну орієнтацію з економічної позиції, а саме як засіб прогнозування та формування трудових ресурсів для забезпечення кадрами перспективного ринку праці.

Мета статті полягає в аналізі існуючих наукових підходів до організації профорієнтаційної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі та обґрунтуванні використання системи профорієнтації як напряму підготовки учнівської молоді до свідомого вибору професійної діяльності, що в подальшому забезпечить ринок праці кваліфікованими кадрами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагомий внесок у дослідження та розбудову професійної орієнтації здійснено видатним вченим Б.О. Федоришиним, який зазначав, що «професійна орієнтація – це науково-практична система підготовки особистості до вільного та свідомого вибору професії. Головним об'єктом цієї системи є особистість школяра в різні вікові періоди її розвитку – від молодшого до старшого віку» [4; 5]. Наукові праці Б.О. Федоришина стали підґрунтям для формування вченими витоки, які успішно реалізуються в сучасній практиці професійної орієнтації шкільною спільнотою і визнані науковцями-дослідниками [6].

У 2007 р. для здійснення професійної орієнтації учнівської молоді в загальноосвітніх навчальних закладах Міністерством освіти України рекомендовано Програму «Побудова кар'єри» для загальноосвітніх навчальних закладів (10–11 класи) [7], яка направлена на розв'язання означеної проблеми обґрунтованого вибору професії. Концепція профільного навчання у старшій школі, яка була прийнята в 2013 р., реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання та дає змогу створити найоптимальніші умови професійного самовизначення учнів та подальшої їхньої самореалізації [8].

Аналіз сучасних досліджень проблем профорієнтаційної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі дає підстави визначити різноманітні підходи до структурного складу профорієнтації (табл. 1) [9]:

Таблиця 1

Окремі види структурної складової професійної орієнтації у загальноосвітньому навчальному закладі

1	Д. Тхоржевський	триетапна структура	професійна освіта (професійна інформація), професійна консультація та працевлаштування;
2	Б. Федоришин	чотирикомпонентна	організаційно-функціональна, логіко-змістова, особистісна й управлінська підсистеми
3	В. Васильков	семикомпонентна	професійна освіта, професійне виховання, професійна активізація, професійна психодіагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація

У контексті авторського дослідження основою ефективного й якісного забезпечення підприємств відповідними кадрами є профорієнтаційна робота серед учнів загальноосвітніх шкіл, які в сучасних умовах відтворення робочої сили є одним із основних джерел поповнення трудових ресурсів, тому професійну орієнтацію слід позиціонувати з точки зору й економічної науки.

Науковці констатують факт глибокого дисбалансу між попитом та пропозицією на сучасному ринку праці. Безсумнівним фактом сьогодення є те, що випускники загальноосвітніх шкіл най-

менш підготовлені до вимог сучасного світу в умовах глобалізаційних процесів, неузгоджена з вимогами ринку праці діяльність системи освіти ще більше загострює проблему молодіжного безробіття, зокрема випускників навчальних закладів. Так, в Україні за 20 років запроваджено приблизно 1 400 нових професій, із них майже 30% – з ініціативи навчальних закладів, лише 32 спеціальності ініціювали працевластувачі [10, с. 5].

С. Дмитрук, здійснюючи оцінку впливу кризових явищ на формування та відтворення людського капіталу, констатує, що Україна – єдина серед європейських країн, яка застрягла в міжкризовому просторі. Після глобальної кризи 2008–2009 рр. більшості країн удалося відновити позитивну економічну динаміку, Україна ж знову потерпає від кризових проявів [11, с. 48].

У кризовому просторі відбувається формування підростаючого покоління, яке поступово та послідовно змінює людські трудові ресурси. Так, О. Добренко, досліджуючи демографічну ситуацію як індикатор функціонування професійного ринку праці, зазначає, що демографічна ситуація є одним із важливих факторів впливу на розвиток професійного ринку праці та складає основу формування конкурентного професійного ринку праці [12, с. 42].

Як видно з табл. 2, із початку глобальної кризи 2008–2009 рр. по 2014 р. включно 3 млн. 188 тис. учнів загальноосвітніх навчальних закладів вступили до ПТНЗ та ВНЗ. Спеціальних індикаторів чи показників виміру ефективності надання послуг із професійної орієнтації учнівській молоді немає. Деякі науковці мають гіпотезу щодо методів дослідження ефективності профорієнтації шляхом дослідження забезпечення регіональних ринків праці кваліфікованими кадрами.

У той же час дослідники зазначають, що вибір подальшої освітньої траєкторії учнями шкіл не є усвідомленим, із прогнозованими перспективами, а виявляється досить випадковим, визначається результатами ЗНО, модою чи престижем професії, легкістю здобуття чи іншими чинниками. У такому випадку навчальний заклад стає лише місцем перебування студента, виконуючи, на думку Р. Мертона, латентну функцію *babysitting*. Професійна невизначеність та невмотивованість до засвоєння фаху найчастіше ведуть до безробіття після завершення навчального закладу, оскільки навчання не підпорядковане професійним очікуванням [14, с. 59].

Аналізуючи обрані учнівською молоддю професійні напрямки, Е. Бойченко звертає увагу на те, що сучасні процеси формування, розподілу, перерозподілу та використання трудових ресурсів характеризуються наявністю диспропорцій у співвідношеннях попиту та пропозиції робочої

сили, зміною в їхній професійно-кваліфікаційній структурі. Це відбувається за рахунок збільшення чисельності осіб із вищою освітою та суттєвого скорочення випускників професійно-технічних закладів. Як результат, при високому рівні безробіття в Україні спостерігається дефіцит кадрів, переважно робочих спеціальностей [15, с. 19].

Учені виділяють групу принципів, якими керуються (або повинні керуватися) учні, вибираючи собі професію та місце в соціальній структурі суспільства:

- принцип свідомості у виборі професії;
- принцип відповідності обраної професії інтересам, схильностям, здібностями особистості й одночасно потребам суспільства в кадрах певної професії виражає зв'язок особистісного та суспільного аспектів вибору професії;
- принцип активності у виборі професії;
- принцип розвитку (по мірі зростання досвіду та професійної майстерності можливість активно брати участь у громадській роботі тощо) [16, с. 102].

Л.Г. Авдеев, досліджуючи роль служби зайнятості в професійній орієнтації учнівської молоді, зазначає, що саме в роботі з даною категорією населення закладаються підвалини не тільки професійного та соціального становлення людини, але й її конкурентоспроможності на ринку праці [17, с. 25].

У системі державної служби зайнятості, відповідно до завдань самої служби, при здійсненні профорієнтаційної роботи з молоддю акцент робиться на професіях, актуальних на сучасному ринку праці. Це не означає звуження можливостей для молодшої людини, а стимулює її усвідомлення реалій та сприяє побудові реального трудового шляху [18, с. 95].

Висновки. Ґрунтовний аналіз наукової літератури щодо основних тенденцій здійснення професійної орієнтації учнівської молоді та значення професійної орієнтації для забезпечення ринку праці кваліфікованими кадрами дає змогу зробити наступні висновки:

- профорієнтація – це науково обґрунтована система підготовки молоді до вільного і самостійного вибору професії, покликана враховувати як індивідуальні особливості кожної особистості, так і необхідність повноцінного розподілу трудових ресурсів в інтересах суспільства;
- констатований науковцями факт глибокого дисбалансу між попитом та пропозицією робочої сили на ринку праці підтверджує припущення, що сучасна профорієнтаційна робота з учнівською молоддю не забезпечує досягнення її основної мети – формування особистості, яка готова до свідомого професійного самовизначення;
- завдання профорієнтації може бути реалізоване повною мірою при наявності чіткого, системного інструментарію її здійснення;

Таблиця 2

Окремі показники стану демографічної ситуації в Україні за 2008–2014 рр. [13]

Роки	Чисельність постійного населення, млн. осіб	Кількість випускників ЗНЗ (тис. осіб)		Усього (тис. осіб)	Прийнято учнів та студентів до ПТНЗ та ВНЗ (тис. осіб)			Усього прийнято учнів до ПТНЗ та ВНЗ (тис. осіб)
		9 класів	11 класів		у ПТНЗ	у ВНЗ I–II рівнів акредитації	у ВНЗ III–IV рівнів акредитації	
2008	46192,3	561	467	1028	288,1	114,4	425,2	539,6
2009	45963,4	546	427	973	249,9	93,4	370,5	463,9
2010	45782,6	317	391	708	282,9	129,1	392,0	521,1
2011	45598,2	566	364	930	241,7	105,1	314,5	419,6
2012	45453,3	480	215	695	241,8	99,8	341,3	441,1
2013	45372,7	441	329	770	225,2	93,9	348,0	441,9
2014 ¹	45245,9	411	304	715	178,0	69,5	291,6	361,1

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь.

• головним критерієм ефективності профорієнтаційної роботи є міра збалансованості між кількістю учнів загальноосвітніх шкіл, які вступають до ПТНЗ та ВНЗ за тими професіями та спеціальностями, які відповідають актуальним потребам ринку праці.

Найбільш важливе питання здійснення професійної орієнтації учнівської молоді – це визначення критеріїв її ефективності. Гіпотеза про те, що такі критерії можливо розробити і використувати для оновлення та модернізації методології

здійснення професійної орієнтації учнівської молоді, лежить в основі подальших розвідок у цьому напрямку.

Наступні дослідження автора будуть присвячені здійсненню професійної орієнтації учнівської молоді в окремих регіонах, що дозволить виявити причини дисбалансу регіональних ринків праці, відповідність ринку освітніх послуг потребам окремого регіону, розробці та апробації оновленого інструментарію здійснення професійної орієнтації учнівської молоді.

Список літератури:

1. Авдеев Л.Г. Стан та перспективи розвитку професійної орієнтації в Україні: [наук.-метод. посіб. для працівників служби зайнятості] / Л.Г. Авдеев. – К.: ІПК ДСЗУ, 2012. – 64 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ipk-dszu.kiev.ua/.../avdeev_l_g-stan_ta_perspe...
2. Положенко Д.В. Державне регулювання і ринок в умовах модернізації економіки України / Д.В. Положенко // Ринок праці та зайнятості населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2013. – № 4. – С. 12–15.
3. Маршавін Ю.М. Ринок праці України і державна служба зайнятості в умовах динамічних змін: матеріали досліджень // Ю.М. Маршавін. – К.: Альтерпрес, 2011. – 484 с.
4. Федоришин Б.А. Система профинформационной работы со старшеклассниками / Б.А. Федоришин. – К.: Рад. школа, 1988. – 176 с.
5. Федоришин Б.О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.4 / Б.О. Федоришин. – К., 1996. – 383 с.
6. Витоки неперервної професійної орієнтації в працях вітчизняного дослідника Бориса Федоришина / Н.А. Побірченко, О.П. Сергєєнкова, Н.А. Сургунд // Ринок праці та зайнятості населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2014. – № 4. – С. 45–48.
7. Програма «Побудова кар'єри» для загальноосвітніх навчальних закладів (10–11 класи) / Уклад.: І.Д. Бех (наук. конс.) та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/.../edit>.
8. Концепція профільного навчання у старшій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/.
9. Мацегора А.В., Степченко Л.М. Профорієнтація як напрям діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу / А.В. Мацегора, Л.М. Степченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irbis.nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.nbuv.sgiirbis/64.exe/c21com>.
10. Ковалів І. Фабрика дипломів клонує безробітних / І. Ковалів // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 233. – С. 5.
11. Дмитрук С. Оцінка впливу кризових явищ на процеси формування і збереження людського капіталу / С. Дмитрук // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 2. – С. 47–51.
12. Добренко О. Демографічна ситуація як індикатор функціонування професійного ринку праці / О. Добренко // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 8. – С. 42–50.
13. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/dop/04/dop_pr_2014.z.p.
14. Щудло С.А. Порівняльний аналіз професійних планів випускників шкіл на території пограниччя України та Польщі / С.А. Щудло // Ринок праці та зайнятості населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2015. – № 2. – С. 58–62.
15. Бойченко Е. Науково-методичне забезпечення діагностики відтворення трудових ресурсів на фазі їхнього формування (на прикладі Донецької області) / Е. Бойченко // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 6. – С. 19–26.
16. Пряжніков Н.С. Методи активізації професійного та особистісного самовизначення / Н.С. Пряжніков. – М.: МОДЕК, 2002. – 392 с.
17. Авдеев Л.Г. Роль служби зайнятості в професійній орієнтації учнівської молоді / Л.Г. Авдеев // Ринок праці та зайнятості населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2006. – № 1. – С. 25–29.
18. Професійна орієнтація незайнятого населення та молоді в системі державної служби зайнятості. – К., 2008. – 152 с.

Поминчук С. Г.

Институт подготовки кадров

Государственной службы занятости Украины

ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Резюме

Исследованы теоретические основы профессиональной ориентации учащейся молодежи. Проанализированы механизмы осуществления профессиональной ориентации на современном этапе в направлении обеспечения перспективного рынка труда квалифицированными кадрами. Исследованы структурные составляющие профессиональной ориентации, в частности ее виды. Выявлены причины возникновения дисбаланса спроса и предложения рабочей силы на рынке труда. Осуществлен анализ принципов руководства учащейся молодежи в процессе выбора профессиональной деятельности. Обоснована необходимость обновления инструментария профессиональной ориентации учащейся молодежи с учетом требований современного рынка труда.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, теории, методы, структурная составляющая профессиональной ориентации, учащаяся молодежь, подготовка квалифицированных кадров, рынок труда.

Pominchuk S. H.

Institute of Staff Training
of the State Employment Service of Ukraine

**RESEARCH OF MODERN TENDENCIES IN PERFORMANCE
OF STUDENT'S PROFESSIONAL ORIENTATION OF SECONDARY SCHOOLS**

Summary

The work investigates the layer of scientific literature, devoted professional orientation students. It analyzed the theory, ideas, mechanism of career guidance at this stage to move towards prospective labour market with qualified personnel. It investigated the structural component of professional orientation, in particular, its kinds. The work revealed the causes of imbalances in demand and supply of labour in the labour market. It analyzed the principles which must be guided by young people in choice of professional activity. It justified the need to update the toolkit implementation of vocational guidance students meet the requirements of the modern labour market.

Keywords: professional orientation, theory, methods, the structural component of professional orientation, students, training of qualified personnel, labour market.